

Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський: К-ПНУ ім. І. Огієнка, 2013. – С. 118-124. – (Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство; вип. 3).

І.О. Старенький

м. Кам'янець-Подільський

Наукова та пам'яткоохоронна діяльність

С.О. Сірополка в чеській еміграції

У статті розповідається про наукову та пам'яткоохоронну діяльність Степана Онисимовича Сірополка в еміграції в Чехословаччині, участь у діяльності Українського товариства прихильників у Празі, товариства «Музей визвольної боротьби України».

Ключові слова: С.О. Сірополко, наукова діяльність, пам'яткоохоронна діяльність, Чехословаччина, Прага, еміграція.

На сьогодні важливим завданням є повернення із забуття видатних постатей в історії України, імена яких замовчувалися в радянський час. До них справедливо можна віднести і Степана Онисимовича Сірополка.

До питання наукової та пам'яткоохоронної діяльності Степана Сірополка в Чехословаччині зверталися в своїх працях С. Наріжний [25], О.С. Заремба [22], В.С. Прокопчук [23] та ін. Проте питання вивчене не повністю і потребує подальшого дослідження.

У травні 1920 року С.О. Сірополко змушений був залишити Кам'янець-Подільський, роботу в Кам'янець-Подільському державному українському університеті та вирушити в еміграцію [33, с. 394].

1923 року, як тільки почав працювати в Празі Український високий педагогічний інститут, Степан Онисимович влився у викладацький колектив, почав вести курси школознавства та позакласної освіти. Послугами професора С.О. Сірополка – одного з фундаторів української освіти доби УНР користувалися й інші навчальні заклади. Зокрема, вчительська громада

Калішського табору, організувавши педагогічні курси, запросила його вичитати цикл лекцій з позашкільної освіти [25, с. 46; 33, с. 396].

30 травня 1923 року в Празі при Українському вільному університеті було створено Українське історико-філологічне товариство, яке на перше засідання 7 червня зібрало 60 членів і гостей. Степан Онисимович увійшов до ревізійної комісії Товариства [33, с. 396]. С.О. Сірополко активно займається науково-дослідною роботою, зокрема на засіданнях Товариства ним було прочитано доповіді «М. Рубакин та його праці з українознавства» [17, арк. 27, 50], «Історія та бібліографічний опис першої дисертації М. Костомарова» [17, арк. 70], «Харківський колегіум з його додатковими класами до 1817 року» [15, арк. 1-35], «Граф Петро Завадовський – перший міністр освіти в царській Росії» [16, арк. 1-5]. 1937 року Степан Онисимович видав книгу «Історія освіти в Україні», яка була перевидана в Україні вже в період незалежності [35].

Його роботи з питань історії, теорії і методики освіти вміщували Праці очолюваного ним Українського педагогічного товариства, заснованого 31 грудня 1930 року в Празі [33, с. 396; 25, с. 233].

1925 року в Празі було створено Товариство «Музей визвольної боротьби України», до складу якого увійшов і Степан Онисимович Сірополко. Серед завдань Товариства були:

«а) організувати та утримувати музей і архів, де будуть зібрані матеріальні пам'ятки української визвольної боротьби: книги, часописи, образи, фотографії, вбрання військове та зброя, пам'ятки, що стосуються певних подій та осіб, та взагалі всякі матеріали і предмети, які зв'язані з подіями визвольної боротьби або мають самі по собі історичну чи наукову вартість:

б) влаштовувати виставки зібраних пам'яток;

в) організовувати та утримувати при музеї студію для наукового опрацювання та використання музейних збірок;

г) улаштовувати наукові та популярні відчити;

д) видавати каталоги, часописи, книги та репродукції» [22, с. 127].

Для збору матеріалів для «Музею визвольної боротьби України» були розроблені «Правила прийняття та переховування «Музеєм визвольної боротьби України» документів та інших матеріалів», опубліковані в другому випуску часопису МВБУ [32, с. 2], а також програмний документ «Наш обов'язок перед історією рідної землі» [26, с. 1-2].

За час з 1 серпня по 1 грудня 1925 року на адресу МВБУ надходить цілий ряд пожертв. Одним із жертводавців був С.О. Сірополко, який передав урядові декларації, універсали, ноти, відозви (403 примірника) [19, с. 4].

Протягом 1925 року Ліквідаційною комісією Культурно-просвітнього кружка в Йозефовому музеї МВБУ було передано величезну кількість речей. 4 серпня, 7 вересня та 6 листопада було передано речей та примірників літератури загальною чисельністю 12459 одиниць [11, арк. 3-103]. Можемо припустити, що С.О. Сірополко, як один з найактивніших членів Товариства МВБУ, взяв активну участь в упорядкуванні переданих фондів.

Окрім Степана Онисимовича до Товариства МВБУ входили також Степан Степанович та Ніна Сірополки [9, арк. 1]. Він же рекомендував до вступу в Товариство О. Косач-Шимановську [9, арк. 4-7].

1926 року до МВБУ були передані документи діловодства Комітету для влаштування виставки української книжки під час роботи Міжнародного з'їзду бібліотекарів і приятелів книги в Празі, а також значну колекцію книг і періодичних видань.

У наступні роки до МВБУ архівні матеріали передали Український академічний комітет у Празі, українські вищі навчальні заклади в Чехословаччині, військові табори українських полонених, Спілка визволення України, Комітет західноукраїнської еміграції, Українська республіканська капела О. Кошиця, Союз українських письменників і журналістів у Відні, Центральний еміграційний союз українських студентів, Українська академічна громада [22, с. 130].

Проводилося поповнення МВБУ за рахунок передачі рукописів та особистих архівів. Так, П. Сулятицький передав машинопис другого тому «Нариси з історії революції на Кубані», О. Шкабой збірку поезій «На крилах серця», родина Яременків рукопис «Матеріали до визвольного руху України» [5, арк. 42, 148-164, 166-177]. Особисті архіви передали Степан Смаль-Стоцький [6, арк. 7; 29, с. 12], Олександр Колесса [29, с. 15], А. Яковлів [6, арк. 7], Ісаак Мазепа [6, арк. 9]. Безумовно, важливу роль в їх упорядкуванні брав С.О. Сірополко. Достеменно нам відомо, що Степан Онисимович відповідав за збір матеріалів у Галичині [5, арк. 62].

Сам С.О. Сірополко продовжував передавати віднайдені матеріали до ВБУ. Так, 1935 року ним була передана колекція відбитків статей та окремих своїх видань, екслібрисів [27, с. 14], 1936 року – календарі, часописи, відбитки [29, с. 12]. Такі пожертви дали змогу МВБУ сформувати колекцію з 233 календарів за 1894-1943 рр. [12, арк. 1-18], серед яких було три примірника виданих у Кам'янці-Подільському [12, арк. 5, 12, 15].

Важливою датою в житті Степана Онисимовича стало 9 червня 1927 року, адже цього дня його було обрано до складу Управи Товариства МВБУ та секретарем [20, с. 8-9]. На цій посаді він залишався принаймні до початку Другої світової війни.

До 7-річчя відкриття Товариства МВБУ було видруковано брошуру про діяльність та структуру «Музею визвольної боротьби України», де зазначалося, що в складі МВБУ діяло 4 відділи:

- 1) дипломатичний;
- 2) військовий;
- 3) еміграційний;
- 4) все інше [22, с. 131].

Степан Онисимович, як секретар Товариства, брав участь у розробці цієї брошури.

У січні 1934 року розпочався збір коштів на побудову Українського дому в Празі. Через «Вісті МВБУ» було оприлюднено відозву із закликом до

збору коштів. У часописі зазначалося, що до МВБУ надходить багато архівів та бібліотек від українських установ, які припиняють або скорочують свою діяльність. МВБУ забезпечував збереження пам'яток інтелектуальної праці їх творців. Водночас зазначалося, що МВБУ мав досить тісне приміщення [24, с. 2-8; 22, с. 132]. Цього ж року С.О. Сірополко пожертвував на спорудження Українського дому 25 чеських крон [24, с. 3]. Наступного року Степан Онисимович передав 25 крон [30 с. 2], 1936-го – 35 крон [31, с. 5], 1938-го – 100 крон («замість вінців і квітів на могилу акад. С. Смаль-Стоцького») [23, с. 5], 1940-го – 20 крон [2, арк. 5; 3, арк. 216], 1941-го – 100 крон [2, арк. 10; 4, арк. 4], 1943-го – 20 крон [3, арк. 131], 1944-го – 20 крон [2, арк. 14; 4, арк. 281].

С.О. Сірополко проводив оцінку зібраних фондів. Так, він зазначав, що серед найбільш цінних матеріалів архівного характеру, які в якості пожертв МВБУ отримав за перших десять років, можна назвати архіви деяких місій Української Народної Республіки, українських політичних, громадських і військових організацій, як, наприклад, архіви Спілки визволення України, таборів українських полонених у Німеччині, Австрії та Чехословаччині, Української республіканської капели О. Кошиця. Відділ рукописів містив епістолярію та манускрипти О. Барвінського, Я. Васеловського, Б. Лепкого та інших видатних українських діячів. Творчий відділ зібрав значну колекцію коштовних пам'яток малярства, скульптури, різьбярства, гравюри тощо. Відділ часописів налічував 1145 назв українських часописів та 230 іноземних часописів, у яких містилася інформація про Україну. Бібліотечний відділ мав у своєму складі до 40 книгозбірень, що зберігали свою окремішність. Військовий відділ зібрав значну колекцію військового одягу, зброї, фотографії бойових операцій, військових діячів, а також накази, рапорти, розпорядження [22, с. 133-134].

У цей період в бібліотеці МВБУ створюється новий відділ – авторську книгозбірню, головне завдання якої полягало в тому, щоб з максимальною повнотою зібрати праці всіх сучасних авторів-українців і україністів,

незалежно від змісту, розміру і форми публікацій і місця видання. У цій книгозбірні проводилась реєстрація друкованих праць авторів, укладалась навіть бібліографія творів друку. На кінець 1937 року авторська книгозбірня мала 1271 назву творів, 12 серед яких належало С.О. Сірополку [22, с. 136].

1938 року Товариство МВБУ зазнає значної втрати – помирає довголітній голова «Музею визвольної боротьби України» Степан Смаль-Стоцький. У двадцятому випуску «Вістей МВБУ» Степан Сірополко публікує статтю «Діяльність акад. д-ра Степана Смаль-Стоцького в Товаристві «Музей визвольної боротьби України» в Празі», яка стала некрологом у вигляді бібліографії та досягнень колишнього голови МВБУ [34, с. 2-5].

29 червня 1939 року відбулося урочисте відкриття власного приміщення МВБУ за адресою вул. Горимірова, 6 в Празі [6, арк. 4]. На урочистостях заступник голови Товариства МВБУ Степан Онисимович сірополко виступив з доповіддю про історію Товариства за 14 років його існування. Він зазначив, що «українське громадянство не залишить на півдорозі розпочатого за його допомогою [МВБУ. – Авт.] великого діла, але й надалі опікуватиметься долею Музею, щоб зберегти цей величний пам'ятник героїчної боротьби українського народу за свою незалежність на вічну пам'ять і науку прийдешнім поколінням» [6, арк. 12].

Водночас було закликано збирати документи з історії «карпато-українського національного відродження» й державного будівництва: «Обов'язок кожного українця, що працював на Карпатській Україні, є подбати про те, щоб історія карпато-українського національного відродження й державности були висвітлені з належною докладністю й правдивістю, а тим самим, щоб вороги українського визволення були позбавлені не тільки можливості, а й самого бажання перекручувати описи подій нашого минулого на шкоду для українців» [6, арк 15].

12 квітня 1940 року С.О. Сірополком було написано «Доповідь про бібліотеку-випозичальню при Музеї ВБУ в Празі», в якій зазначено, що на

загальних зборах Товариства 18 лютого 1939 року була схвалена пропозиція, щоб Управа Товариства обмірковувала питання про створення при МВБУ бібліотеки-випозичальні. Степан Сірополко наводить дані про те, що загальні збори Товариства МВБУ ще 21 червня 1934 року одноголосно прийняли пропозицію А. Яковліва заснувати при МВБУ бібліотеку ім. І. Горбачевського, але її відкриття відкладалося через відсутність приміщення. Після отримання приміщення МВБУ було створено бібліотеку. Користуватися книгами можна було лише в приміщенні самого Музею. В той же час фонди бібліотеки становили неабиякий інтерес для дослідників, вчених, широкого кола читачів. Тому і було порушено питання про створення при МВБУ бібліотеки, з якої можна було позичати книжки додому. С.О. Сірополко в зв'язку з цим запропонував план створення бібліотеки-випозичальні [22, с. 142]. Він містив наступні пункти:

«1) звернутися до українського громадянства із закликом про пожертви грошима і книжками для створення при Музеї бібліотеки-випозичальні ім. академіка, професора, доктора І. Горбачевського;

2) пожертвувати для комплектування тої бібліотеки-випозичальні ті книжки з книжкового фонду Музею, які мають там більше, ніж в двох примірниках;

3) утворити при Управі бібліотечну комісію, якій доручити:

а) виготовити бібліотеку-випозичальню ім. академіку І. Горбачевського;

б) реєструвати книжки, що надходять як дар для тої бібліотеки;

в) складати списки книжок, що їх бажано було б придбати для поповнення тої бібліотеки на рахунок грошових пожертв для тої мети;

г) провести всю підготовчу працю до відкриття бібліотеки-випозичальні для послуг читачів» [22, с. 142].

1940 року МВБУ з нагоди 15-річчя існування Товариства було проведено цілий ряд виставок. Можемо припустити, що Степан Онисимович взяв активну участь в їх організації. Так, в книзі реєстрації відвідувачів

виставок знаходимо інформацію про відвідання С.О. Сірополком виставки українських періодичних видань для дітей і молоді (27 і 28 травня 1940 року) [13, арк. 1], українських календарів (10 і 14 червня 1940 року) [13, арк. 4], українських публікацій і Азії (25 червня 1940 року) [13, арк. 7], Шевченківського відділу (24 листопада 1940 року) [13, арк. 14].

Діяльність Товариства МВБУ продовжувалася і в складних умовах Другої світової війни під час так званого «протекторату» МВБУ фактично припинив своє існування після 14 лютого 1945 року, коли під час бомбардування Праги американською авіацією одна бомба пошкодила значну частину будинку, де знаходився [22, с. 150].

Степан Сірополко проводив також активну діяльність в Українському товаристві прихильників книги в Празі (УТПК). Ідея виникнення УТПК з'явилася напередодні підготовки до Міжнародного бібліотечного з'їзду, який відбувся в Празі 1926 року [22, с. 77]. Установчі збори відбулися 5 січня 1927 року в чеському університеті (Климентіум) під головуванням професора Дмитра Антоновича. Головою Управи УТПК обрали Степана Онисимовича Сірополка. Він же виконував роль скарбника [14, арк. 2]. На початковому етапі функціонування УТПК, Товариство юридично було зареєстроване в будинку С.О. Сірополка за адресою Norní Cernosice ad Praha, с. 132 [14, арк. 1 зв.].

На першому засіданні Степан Онисимович прочитав доповідь «План діяльності Українського товариства прихильників книги» [22, с. 78].

10 лютого 1927 року при УТПК було створено Видавничо-редакційну комісію під головуванням П. Зленка, до її складу увійшов С.О. Сірополко [14, арк. 6]. 17 лютого того ж року при УТПК створили ще одну комісію – Бібліотечно-бібліографічну, членом якої теж став Степан Онисимович [14, арк. 5].

20 березня 1927 року Степан Сірополко, як голова Управи УТПК, виступив на З'їзді книгарів та видавців Чехословаччини [14, арк. 5].

5 травня 1927 року Степан Онисимович на засіданні УТПК прочитав доповідь «Декілька спірних питань в бібліотечно-бібліографічній справі» [14, арк. 3].

1927 року УТПК започатковує видання періодичного органу Товариства «Книголюб», який виходив до 1934 року. Вийшло 15 випусків згаданого збірника, до яких увійшло 66 статей, 24 авторів, серед яких 9 належали перу С.О. Сірополка [25, с. 231]. Степан Онисимович став відповідальним редактором та членом редакційної колегії часопису «Книголюб» [14, арк. 4]. Постійними відділами видання були «Хроніка», «Бібліотечна справа», «Видавничо-книгарська справа», «Україніка», «Нові українські видання в Чехословаччині», «Готові до друку праці українських авторів і перекладачів» [14, арк. 4].

2 лютого 1928 року С.О. Сірополко на засіданні УТПК виступив з доповіддю «Бібліотечна справа на Совітській Україні за останнє десятиліття» [22, с. 83].

Чехословацька спілка збирачів і прихильників екслібрисів у Празі 1932 року проводила «Виставку слов'янського екслібрису». До складу організаційного комітету виставки увійшов голова УТПК Степан Сірополко. Управа УТПК організувала український відділ, який провів плідну роботу зі збору українських екслібрисів. На виставці екслібриси охоплювали три стенди, де демонструвалися твори 22 художників, серед яких О. Кульчицького, С. Левицького, М. Глуценка, Я. Падалки, В. Кричевського, П. Холодного, В. Січинського, Г. Нарбута та ін. [22, с. 87].

Степан Сірополко, як голова УТПК, брав участь у загальних зборах Спілки чехословацьких бібліотекарів, Товариства бібліофілів, Чехословацького книгознавчого товариства та Українського академічного комітету. 1931 року С.О. Сірополко увійшов до складу Управи Чехословацького книгознавчого товариства та Українського академічного комітету, вів переписку з відомими тогочасними діячами, зокрема бібліографом та книгознавцем Я. Стешенком [22, с. 90].

Степан Онисимович підтримував творчі зв'язки з Українським науковим інститутом книгознавства, багатьма вченими Львова, Варшави, Москви, зокрема з Інститутом бібліотекознавства ім. В.І. Леніна в Москві [22, с. 91].

8 лютого 1934 року відбулося засідання УТПК на якому було здійснено «переворот». Після звіту С.О. Сірополка про діяльність УТПК за рік, член Управи П. Зленко поставив під сумнів фінансовий звіт Товариства та спробував скомпрометувати Степана Сірополка. Він же висунув на посаду нового голови кандидатури Володимира Січинського, який не був фахівцем з бібліотекознавства та книгознавства. Зміщення з посади голови засновника та довголітнього керівника УТПК поглибило розкол Товариства, частина його членів (Є. Вировий, С. Наріжний та ін.) відмовилися від співпраці з УТПК, припинилося видання часопису «Книголюб». Врешті-решт УТПК припинило своє існування [22, с. 93-95].

Степан Онисимович також брав активну участь у діяльності Союзу українських журналістів і письменників на чужині (СУЖПЧ). 18 листопада 1932 року його було обрано головою Управи СУЖПЧ. Завданням Союзу було охорона престижу української преси, ознайомлення світової громадськості з українським питанням, піклування про ствердження правового законодавства і авторського права, піднесення рівня української журналістики та пропаганди, захист професійних інтересів українських журналістів і письменників, матеріальна підтримка членів Союзу та їх родин [22, с. 152].

Водночас С.О. Сірополко не входив до таких українських пам'яткоохоронних організацій в еміграції як Товариство охорони українських історичних пам'яток за кордоном в м. Прага та Архів-музей при Українському соціологічному інституті. Це пояснюється певним антагонізмом між цими структурами. Так, Товариство МВБУ, секретарем якого був Степан Онисимович, Товариство охорони українських історичних

пам'яток за кордоном звинувачувало в пропольській орієнтації і стверджувало, що «противники Польщі туди матеріали не здають» [1, арк. 2].

Отже, Степан Онисимович Сірополко, перебуваючи в еміграції в Чехословаччині, проводив активну пам'яткоохоронну та наукову діяльність. Він входив до складу Історико-філологічного товариства, Товариства «Музей визвольної боротьби України», Українського товариства прихильників книги, Союзу українських журналістів і письменників на чужині та ін. В більшості зі згаданих організацій С.О. Сірополко входив до керівного складу. Проте поразка Української Революції нічого не навчила українців на чужині: існував певний антагонізм між різними українськими організаціями, відбулися «місцеві перевороти» в середині товариств. Внаслідок одного з таких переворотів Степан Сірополк був усунутий з посади голови Українського товариства прихильників книги, внаслідок чого УТПК занепало і перестало існувати. Саме завдяки енергії та праці Степана Онисимовича Сірополка в Чехословаччині активно розвивалося збереження українських пам'яток, йшов розвиток бібліотечної та книговидавничої справи.

Список використаних джерел і літератури:

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 4009, оп.1, спр. 7, 12 арк.
2. Там само, ф. 4026, оп.1, спр. 9, 15 арк.
3. Там само, спр. 11, 316 арк.
4. Там само, спр. 20, 22 арк.
5. Там само, оп.2, спр. 6, 258 арк.
6. Там само, спр. 8, 18 арк.
7. Там само, спр. 9, 83 арк.
8. Там само, спр. 10, 62 арк.
9. Там само, спр. 15, 8 арк.
10. Там само, спр. 16, 48 арк.
11. Там само, спр. 17, 108 арк.

12. Там само, спр. 19, 51 арк.
13. Там само, спр. 20, 19 арк.
14. Там само, ф. 4372, оп.1, спр. 7, 8 арк.
15. Там само, спр. 49, 35 арк.
16. Там само, спр. 50, 5 арк.
17. Там само, спр. 71, 71 арк.
18. Там само, спр. 73, 9 арк.
19. Виказ жертводавців до «МВБУ» за час від 1 серпня до 1 грудня 1925 року // Вісти Музею визвольної боротьби України (далі – Вісти МВБУ). – 1925. – груд. (№2). – С. 2-4.
20. Діяльність Товариства «МВБУ» за час від 28.V.1925 до 1.IV.1935 // Вісти МВБУ. – 1935. – квіт. (№8). – С. 8-9.
21. Загальні збори Товариства «Музей ВБУ» в Празі // Вісти МВБУ. – 1936. – жовт. (№12-13). – С. 8-9.
22. Заремба О.С. Видавнича та бібліотечна діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині (1918-1939) / Олеся Заремба. – К.: Логос, 2006. – 176 с.
23. На Український дім у Празі «замість вінців і квітів на могилу акад. С. Смаль-Стоцького пожертвували» // Вісти МВБУ. – 1938. – верес. (№20). – С. 5.
24. На Український дім у Празі пам'ятний список жертводавців (до 1.1.1934) // Вісти МВБУ. – 1934. – січ. (№4). – С. 2-6.
25. Наріжний С. Українська еміграція: культурна праця української еміграції між двома світовими війнами / Симон Наріжний; НТШ. – 2-ге вид. – Л.; Кент; Острог, 2008. – Ч.І. – ХХ, 372 с.: ССХХХІІ с.
26. Наш обов'язок перед історією рідної землі // Вісти МВБУ. – 1925. – груд. (№22). – С. 1-2.
27. Новіші дари для Музею ВБУ // Вісти МВБУ. – 1935. – квіт. (№8). – С. 12-14.

28. Новіші дари для Музею ВБУ // Вісти МВБУ. – 1935. – жовт. (№9). – С. 11-13.
29. Новіші дари для Музею ВБУ // Вісти МВБУ. – 1936. – жовт. (№12-13). – С. 10-14.
30. Пам'ятний список жертводавців від 1.IV до 1.X.1935 // Вісти МВБУ. – 1935. – жовт. (№9). – С. 1-6.
31. Пам'ятний список жертводавців від 1.I до 29.II.1936 // Вісти МВБУ. – 1936. – лют. (№11). – С. 4-7.
32. Правила прийняття та переховування МВБУ документів та інших предметів // Вісти МВБУ. – 1925. – груд. (№2). – С. 2.
33. Прокопчук В.С. І.І. огієнко, С.О. Сірополко, Л.У. Биковський: любов до книги – крізь усе життя / В.С. Прокопчук // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський: К-ПНУ ім. І. Огієнка, 2011. – Вип. – С. 391-406.
34. Сірополко С.О. Діяльність акад. проф. д-ра Степана Смаль-Стоцького в Товаристві «Музей визвольної боротьби України» в Празі / Степан Сірополко // Вісти МВБУ. – 1938. – верес. (№20). – С. 2-5.
35. Сірополко С.О. Історія освіти в Україні / Степан Сірополко. – К.: Наук. думка, 2001. – 912 с.